

Marek Šťastný: **Obhajoba svobody, demokracie, spravedlnosti a spontánního řádu v díle F.A. Hayeka**

Jeden z největších myslitelů a snad největší liberální tvůrce 20. století ve svém díle obhajuje svobodu společnosti i jednotlivce, přičemž do své argumentace zahrnuje problematiku filosofie, ekonomie, etiky, politické vědy, práva, antropologie a psychologie. V širším kontextu je možné hovořit o Hayekovi jako o nezdolném humanistovi a demokratovi (přestože on sám pojmu demokracie neužíval a navrhoval místo něj snad přiléhavější termín *demarchie*), jehož široký společenskovo vědní záběr, množství i hloubka myšlenek by stačil k bohatému naplnění několika lidských životů.

Hayek byl silně ovlivněn svým učitelem, L. von Misesem, jehož započatou věcnou polemiku se socialistickými idejemi dále rozvíjel, a to zejména ve slavném díle *The Road to Serfdom (Cesta do otroctví)*, vydaném v Anglii roku 1944. Tato zdrcující kritika socialismu, a to nejen ekonomického, ale i politického, právního a společenského, dnes patří ke klasickým liberálním dílům. Je zde poukázáno na shodné kořeny socialismu a fašismu, které vedou ke stejným ničivým účinkům na přirozené základy západní civilizace, tedy individuální svobodu a tržní konkurenci, jakož i k úpadku morálnímu. Obě tyto totalitní ideologie, ač zdánlivě opačné, se snaží potírat individualismus a snaží se jej nahradit kolektivismem, ve kterém může být každý individuální počin, který se nehodí, prohlášen za nepřátelský, nebezpečný, a pak zcela potlačen či násilně odstraněn. Přestože extrémní podoba socialismu, ale i fašismu je dnes minulostí (i když existují stále možnosti vzniku nových diktátorských režimů, a to i v Evropě, jak vidíme na příkladu současné Jugoslávie) a Hayekem popsané století socialismu již skončilo, stále přetrvává snaha spoléhat na administrativní donucování a diskriminaci, uchylovat se k přímému státnímu řízení, jakož i nadále uchovávat mnohé monopolní instituce. To vše pak má destruktivní vliv na tvořivé síly svobodné civilizace.

Hayek, přestože jeho původní snahou bylo v této knize ukázat na nebezpečí fašismu a socialismu a varovat před ním občany Velké Británie (pro které byla *Cesta do otroctví* určena), zabývá se zde také základními principy svobodné společnosti a zejména obhajobou jejích hodnot, jako je individuální svoboda. V devalvaci a relativizaci těchto slov ve společnosti spatřuje jedno z ohrožení demokratičnosti společenského vývoje. Individualismus je v socialistických idejích ztotožňován s egoismem a egocentrismem, stejně tak je vysmívána i samotná svoboda jednotlivců. Příčinu, že byl liberalismus v tomto století nakonec vytlačen, spatřuje Hayek, paradoxně, ve skutečnosti jeho úspěchu. Lidé si během posledního století natolik zvykli na materiální komfort, že jej začali považovat za zaručený (a to pro všechny), bez ohledu na to, že vznikl jako výsledek politické svobody. Tato společenská poptávka samozřejmě zároveň znamenala růst popularity socialistických myšlenek a politického vlivu takto orientovaných stran. O tom, že socialismus není slučitelný s demokracií,

však psali již mnozí ještě mnohem dříve, než se tyto myšlenky mohly v praxi potvrdit. Následující citát pochází již z roku 1848.

"Demokracie rozšiřuje oblast individuální svobody, socialismus ji omezuje. Demokracie přikládá veškerou možnou hodnotu každému člověku, socialismus činí z každého člověka pouhého vykonavatele, pouhé číslo. Demokracie a socialismus mají společné pouze jedno slovo: rovnost. Všimněte si však rozdílu: zatímco demokracie hledá rovnost ve svobodě, socialismus hledá rovnost v omezování a poslušnosti."

Alexis de Tocqueville

Nejvyšší hodnotou demokratické společnosti je její svoboda. Jak poukázal již lord Acton, svoboda *"není prostředek k dosažení nejvyššího politického cíle. Je to nejvyšší politický cíl sám"*. Demokracie oproti tomu má charakter prostředku, je to *"užitečný nástroj zachování vnitřního míru a individuální svobody"*. Základní filosofie individualismu spočívá v tom, že individuální stupnice hodnot je výsekem potřeb celé společnosti. Stupnice hodnot mohou navíc existovat pouze v individuálních myslích. Proto je zcela nemyslitelná představa, že by se tyto mnohdy odlišné a vzájemně neslučitelné stupnice mohly jakkoli sčítat. Ve společnosti také neexistuje žádný zcela vyčerpávající morální kodex. To je patrné již z toho, že různí lidé volí mezi různými hodnotami. Nikdo nemůže znát odlišné, individuální preference jednotlivců. Neexistuje tudíž nic, co bychom mohli nazvat společenským blahobytem. Představa, že společnost lze z titulu osvícené geniality socialistického plánování vědomě řídit však tuto znalost předpokládá, stejně jako existenci zmíněného vyčerpávajícího morálního kodexu. Socialistické ideje tak jsou ze samotné své podstaty utopické. Každá společnost, která by fungovala na základě plánu by také musela mít společný cíl. Pokud by tento cíl neznala, anebo někteří její členové s tímto cílem nesouhlasili, znamenalo by to evidentně neoprávněný zásah do svobod jejích členů formou donucení. Socialismus proto potřebuje, aby jeho obyvatelé byli nikoli myslícími individui s diferencovanými potřebami, názory a hodnotovými orientacemi, ale sobě navzájem podobné automaty stádního typu, které vystupují jako poddajná homogenní hmota, již lze snadno manipulovat. Tím je vysvětlen takový úspěch socialistických myšlenek u mas nižších vrstev, které jsou daleko méně nezávislé a originálnější než lidé inteligentnější a vzdělanější.

Plánování, které, jak bylo naznačeno, vědomě hodnotí důležitost a oprávněnost potřeb různých lidí a zároveň do nich zasahuje. Dovoluje některým lidem dělat to, co jiným zakazuje. Idea spravedlnosti socialistické společnosti tedy také v praxi nemůže být naplněna! Oproti tomu, ve svobodné společnosti stojí základní požadavek abstraktních pravidel platných bez výjimky pro všechny, což znemožňuje existenci podobných zákonných privilegií, jak je tomu v socialistické společnosti. To vystihl zcela přesně, jak poukazuje Hayek, již Immanuel Kant, když řekl, že *"člověk je svobodný, nemusí-li poslouchat žádnou osobu, nýbrž pouze zákon"*.

Demokracie sama o sobě není dokonalá. Mnohé v ní nám může přijít nespravedlivé či špatné. Některé zlé věci se dějí bez zjevných příčin, u mnohých však stojí špatné činy jednajících lidí. Před nimi nemůže demokracie nikoho ex ante ochránit, měla by se však postarat (prostřednictvím státu, jako dohlížitele nad dodržováním pravidel) o to, aby byli ex post potrestáni. Nedokonalost demokracie však nesmí vést ke snaze ji

zničit tím, že se z domnělé pozice osvícené a morální bytosti postavíme do role vševládců. Takové jednání, jak Hayek, a mnozí jiní před ním poukázali, vede do pekel (řečeno s Hayekem: do otroctví), a to i přesto, že tato cesta byla původně dlážděna dobrými úmysly.

"Pevné pravidlo, jako je pravidlo rovnosti, lze přijmout, a stejně i pravidlo náhody nebo vnější nutnosti; avšak myšlenka, že by hrstka lidských bytostí měla zvažovat každého člověka a dávat jednomu více a druhému méně podle své pouhé libosti a uvážení, se může zrodit jenom v lidech, o kterých se věří, že jsou více než jen lidé a že za nimi stojí hrůzné nadpřirozené síly."

John Stuart Mill

V dalších významných dílech, např. ve spise *The Constitution of Liberty* z roku 1960, Hayek podal filosofické zdůvodnění svobodné společnosti, překračující hranice ekonomie a vztahující se především na právní myšlení. Svoboda v jeho pojetí má tzv. negativní vymezení, ve kterém je svobodou od něčeho. Nejde tedy o svobodu těšit se z něčeho či mít právo na něco. Svoboda je zde tedy důsledně odlišena od pojmů jako spravedlnost, slušnost, rovnost, apod., ale úzce souvisí zejména s odpovědností.

"Svoboda neznamena pouze, že jednotlivec má jak příležitost volby, tak musí nést její břímě; znamená rovněž, že musí nést následky svého jednání a dostane se mu za ně ocenění či odsouzení. Svoboda a odpovědnost jsou neoddělitelné". Důraz je tedy kladen na etické chování jednotlivců. Ke svobodě je dle Hayeka nutno přistupovat jako k nejvyššímu principu. Odvolává se též ke Kantovu kategorickému imperativu, který je nutnou a ne pouze postačující podmínkou spravedlnosti.

Souvislost svobody a spravedlnosti, jak sám název napovídá, je dále rozvíjena v knize *Právo, zákonodárství a svoboda* (z let 1973-76). Jednou ze základních tezí tohoto díla je rozdílnost mezi sebeutvářejícím se spontánním řádem a organizací. Společnost lidí je právě oním spontánním řádem, a pravidla, kterými se řídí organizace, na ni nemohou být použita.

Pro pochopení společenských procesů, ale i politiky, je důležité rozlišovat dva druhy řádu. Lidskou aktivitou vytvořený řád, jako je právě organizace, je umělý, *exogenní*. Má povahu lidské konstrukce. Oproti tomu vyrostlý řád, který můžeme také nazvat *spontánním* nebo *endogenním* řádem, je základem vývoje společnosti. Už klasická řečtina používala pro rozlišení obou těchto řádů odlišných slov: *taxis* pro řád vytvořený a *kosmos* pro řád vyrostlý. Kosmos v původním významu znamenal "správný řád ve státě nebo ve společenství". Zvláštním druhem spontánního řádu je pak tržní řád. Hayek pro něj užívá termínu *katallaxe*, který je odvozený z řeckého slova *katallatein*, což znamená "směňovat". Kattalaxe má povahu hry s neznámým výsledkem. Je to spravedlivá hra, v níž vyhrává ten s vyšší dovedností, nadáním, štěstím. Jakýkoli zásah do abstraktních pravidel této hry, s nimiž všichni účastníci počítají, by byl evidentně nespravedlivý. *"Zásah je z definice izolovaným aktem donucení, podniknutým za účelem dosažení konkrétního výsledku, aniž to zároveň znamená povinnost udělat totéž ve všech případech, kdy jsou okolnosti definované pravidlem stejné. Je to tudíž vždycky nespravedlivý čin, kterým je někdo donucován (zpravidla v zájmu někoho třetího) za okolností, za nichž by jiní donucováni nebyli, a k účelům, které nejsou jeho vlastní".*

Spontánní řád není možné nahradit organizací, neboť obojí má zcela jinou povahu, ale rovněž je nemožné jej opravovat nebo do něj zasahovat přímými příkazy. Jednání lidí

ve společnosti jsou vedena obecnými pravidly chování, nikdy proto nemůže být racionální do těchto svobodných a pravidly se řídících jednání izolovanými a podpůrnými nařízeními.

Žádná lidská mysl nemá možnost znát veškerá relevantní fakta, která ovlivňují dění ve společnosti. Proto je iluzí představa, že lze racionálně takovouto společnost z titulu osvícené geniality řídit. Jedná se o "synoptický klam" *konstruktivistického* (resp. Popperova naivního) racionalismu, který Hayek označuje za "*vědecký omyl a tragedii naší doby*". Oproti tomu stojí racionalismus *evoluční* (resp. *kritický*, řečeno s Popperem). Lidské jednání existuje nejen jako důsledek umělého (dle *nomó* - úmluva) a vědomého rozhodování (*thesei*), ale jak poukázali již B.Mandeville, D.Hume a zejména pak A.Ferguson, existuje i třetí kategorie důsledků, které jsou "*výsledkem lidského jednání, nikoli však vědomého lidského vytváření*". Dichotomie mezi přirozeným a umělým, tradovaná již od scholastiků, je tedy také neúplná. Pravidla společnosti by měla mít obecnou, univerzálně platnou povahu. Měla by být dodržována a v čase neměněna. Zákon by měl mít povahu zvyklosti a precedentu, důležitý je také akcent na jeho abstraktní charakter (aplikovatelnost na neznámý počet budoucích případů). Právo dle Hayeka, podobně jako další instituce (jazyk, morálka, peníze), nevzniklo na základě vědomého účelu, ale přirozenou a nevědomou formou spontánního řádu. Organizace, oproti tomu svá pravidla vytváří vědomě. Celá evropská tradice již od starých Řeků a Cicera, přes středověk ke klasickým liberálům, jako je John Locke, David Hume, Immanuel Kant a skotským morálním filosofům, až k různým americkým státníkům 19. a 20. století, považuje svobodu a zákon jako vzájemně propojené, nemyslitelné jedno bez druhého. Oproti tomu Thomas Hobbes, Jeremy Bentham a mnozí francouzští myslitelé a právní pozitivisté tvrdí, že zákon nutně oklešťuje svobodu. Takovéto chápání zákona a z toho odvozeného libovolně konstruovaného práva mělo negativní vliv na vývoj právní vědy na počátku 20. století, ve snaze o "tvorbu konkrétního řádu". Takovou podobu práva Hayek odmítá a označuje ji za nebezpečnou, protože může vést ke všem formám totality. Naproti tomu obhajuje původní podobu práva, které je starší než podoba dnešní, tedy jeho vědomé vytváření: *zákonodárství*. Původní význam slova *zákon* je tak nikoli produkt práva, ale stejně jako neměnná pravidla vládoucí přírodě, i zákon je pravidlem, který vládne lidskému chování. Takovýto zákon je možno pouze objevit, nikoli však měnit.

Non ex regula ius sumatur, sed ex iure quod est regula fiat.

Julius Paulus

Nikoli z nařízení pochází právo, nýbrž z práva to, co jest nařízením, ať se stane.

Takovéto zákony tedy mají povahu zvyklosti a precedentu. Jejich platnost musí být *univerzální*. Nemají přitom žádný konkrétní účel, ale pouze abstraktní, společný cíl v zachovávaní spravedlnosti příležitostí a individuálních svobod a v trestání jejich nedodržování. Dnešní, pozitivistický charakter zákonů se nehodí na celou společnost, ale pouze na uzavřenou organizaci, jedná se tedy o pravidla *organizační*.

Hayek se znovu, a velmi podrobně vrací k obraně slova *spravedlnost* před jeho zneužíváním, zejména ve formě tzv. *sociální* spravedlnosti. Ta je pouze prázdným heslem bez obsahu, zcela nepoužitelným v tzv. "velké společnosti" (Smith) resp.

"otevřené společnosti" (Popper) resp. spontánním řádu. Společnost by neměla sledovat společné cíle, ale určit pravidla aplikovatelná na různé neznámé cíle, tj. vymezit prostředky, které budou sloužit rozmanitým účelům. Spravedlnost není možné použít na rozložení bohatství ve společnosti, ale pouze na příležitosti. Spravedlivý je "způsob", kterým se konkuruje, nikoli výsledek konkurence (Smith). Stejně tak je nesmyslné pojetí práv o sobě. Veškerým právům jedněch osob musí odpovídat povinnosti jiných osob. *"Nemá smysl hovořit o právu na nějaký stav, který nemá nikdo povinnost, a snad ani moc, přivodit, a stejně nesmyslné je hovořit o právu jakožto nároku vůči spontánnímu řádu, jakým je společnost"* (Hayek, 1973, str. 228).

Liberalismus je nejvyšší formou velkorysosti; je to právo, které většina postupuje menšinám, a proto je to nejvznešenější zvolání, které kdy na této planetě zaznělo.

José Ortega y Gasset

Již v úvodu jsem zmínil široké Hayekovo zaměření na oblast společenských věd. Jeho metodologická práce *Kontrarevoluce vědy* (s podtitulem *Studie o zneužívání rozumu*, datovaná rokem 1979) je obhajobou metody společenských věd před chybnou aplikací věd přírodních, scientismem, historismem, ale také relativizujícím pozitivismem a postmodernismem, ve kterém je dovoleno vše.

Jak Hayek ukazuje, přírodní vědy sledují fakta, nikoli jevy. Jediný vhodný jazyk popisu přírodovědeckých fakt je matematika. Společenské vědy se na rozdíl od věd přírodních nezabývají vztahy mezi věcmi, ale mezi lidmi a věcmi, nebo lidmi navzájem. "Fakty" a data jsou zde (také) myšlenky. Ty nemají onu přírodovědeckou objektivní povahu, ale jsou individuálně subjektivní. Zatímco metoda přírodních věd je *analytická*, ve společenských vědách nabývá podoby *syntetické*, tedy oproti metodě přírodních věd právě opačné.

Důležitý je také připomenutí, že ekonomie a společenské vědy nejsou součástí teleologie, čili produktem vědomého a účelového lidského plánu. Subjektivnost povahy společenských věd vyplývá z mentální povahy jevů individuálního vědomí. Veškeré vědecké poznání ve společenských vědách existuje tedy v *"rozptýlené, neucelené a nekonzistentní formě"*, v níž se zjevuje v mnoha individuálních myslích a nemůže nikdy existovat jako *"konzistentní a koherentní celek"*. Společenské vědy by neměly vysvětlovat vědomý čin, to je oblast psychologie. Pro společenské vědy tyto typy vědomé činnosti vystupují pouze jako data (Robbins) uspořádávaná efektivně ke stanoveným cílům, což platí zejména pro ekonomii. Společenské vědy zkoumají nezamýšlené a neplánované pravidelnosti lidského jednání, čili spontánní řád.

Scientismem Hayek nazývá ono chybné a *"otrocké napodobování metod a jazyka Vědy, a nikoli obecný duch nezaujatého zkoumání"*, tedy přenášení metod přírodních věd do věd společenských. Scientismus je nebezpečným popřením individualismu, subjektivismu, a v jeho rámci introspekce, tak jako je tomu u snah Augusta Comta o vytvoření "objektivní psychologie", Watsonova behaviorismu, či Neurathova fyzikalismu. Scientismus se snaží nahlížet společnost zvenčí, objektivně. Jde o *metodologický kolektivismus*, čili sledování chování celků. Nesmyslné jsou jeho konstrukce jako "společenské" či "kolektivní" vědomí, které znamenají jen vágně uchopovaný celek, kde jsou vlastnosti individuí sčítány a připisovány společnosti.

Obdobně kriticky se Hayek vyslovuje vůči *historismu*, studiu společenského vývoje v dějinných etapách. Přestože ten bývá traktován jako protiklad scientistického přejímání metod přírodních věd, Hayek ve svých hlubších úvahách poukazuje na shodně chybné přístupy a nepochopení společenských jevů. Poukazuje na to, že každé lidské myšlení je do určité míry abstraktní, stejně tak i věda má abstraktní povahu. I historická metoda tak, byť při zkoumání empirických fakt, musí používat teorii. Přestože jsou teoretická a historická práce logicky rozdílné, jedná se o doplňující se činnosti. Historismus může dosáhnout propojení vyzkoumaných prvků do celku "pouze na základě "teoretického" výkonu rekonstrukce". Kdyby se lidská mysl v dějinách tak radikálně měnila (jak historismus tvrdí), nebyli bychom schopni porozumět tomu, co lidé jiných věků mínili určitými tvrzeními a dějiny by nám tudíž byly nepřístupné. Hayek tak kritizuje všechny ony "oblíbené neřest" 19. století, které se nazývaly "filosofiemi" nebo "teoriemi" dějin. "Od Hegela a Comta, a zvláště od Marxe až k Sombartovi a Spenglerovi se tyto falešné teorie začaly považovat za reprezentativní produkty společenské vědy", když předstíraly, že jsou obdobou zákonů stanovených přírodními vědami předvídáním budoucího vývoje společnosti, což působilo jako "důkaz jejich výsostně vědeckého charakteru".

Když mluvíme o člověku, tak z toho nutně plyne přítomnost určitých známých mentálních kategorií. Tím, co míníme, nejsou kusy masa určitého tvaru, ani jednotky vykonávající vymezené funkce, které můžeme definovat ve fyzikálních termínech. Úplný šílenec, jehož žádnému činu nemůžeme rozumět, pro nás není člověkem - nemohl by figurovat v lidské historii, leda jako objekt činů nebo myšlení jiných lidí. Když mluvíme o člověku, máme na mysli toho, jehož činům rozumíme. Jak řekl starý Demokritos: "ANTHROPOS ESTIN HO PANTES IDMEN".

Fridrich August von Hayek

Výše zmíněný scientismus, který získal největší vliv díky působení Augusta Comta, zároveň znamenal relativizaci filosofické metody (v pozitivismu), ale také naprostou relativizaci morálky, jdoucí mnohem dále než utilitarismus některých empiriků. To můžeme vidět na ranném výroku A. Comta, jenž se později stal hlavním filosofickým východiskem jeho díla: "V absolutním slova smyslu neexistuje nic dobrého ani špatného; jediným absolutním tvrzením je, že všechno je relativní". Comte postuloval tři stadia vývoje všech věd, jejichž závěrem je stadium pozitivní. Poté je prý možno vybudovat také pozitivní vědu o společnosti - *sociologii*. Tato věda se pak má zabývat nikoli individuálním člověkem, ale vývojem lidského myšlení jakožto projevu "kolektivního organismu". Comte opovrhoval "moudrostí" přírody a domníval se, že při vytváření nějakého konkrétního organismu by si několik kompetentních inženýrů počínalo lépe než ona. Je zde tedy patrná spojitost mezi *sociologií* a *socialismem*, a to v oné arogantní myšlence, že lidská mysl je sama schopna rozpoznat svou proměnlivost, a že se tedy lidstvo v pozitivním stádiu svého vývoje může ujmout jeho řízení. V Comtově představě by tak v budoucnosti měl vymizet "nemorální" pojem individuálních práv a nastoupit pouze povinnosti. Ve společnosti by pak nebyly soukromé osoby, ale pouze státní funkcionáři různých jednotek a stupňů se "zvláštními dispozicemi pro rozkazování u jedněch a pro poslušnost u druhých", vždyť přece v hloubi svého srdce všichni víme, "jak je sladké podřídít se". Není snad

třeba dodávat, že podobné názory jsou snad více než socialistické, ale nabývají dokonce fašistických podob.

Byla již zmínka o tvrdé Hayekově kritice "scientistického" *historismu*. Nepřekvapí nás proto, že její součástí je také kritika Hegela. Hayek jde dokonce až tak daleko, že srovnává Hegela s Comtem a spatřuje v jejich teoriích společné rysy. Přestože jejich filosofický přístup je zcela odlišný (Hegel je idealistou a Comte pozitivistou), Hayek poukazuje na obdobný vliv na společenskou teorii. Uvádí kupříkladu to, že mladý Comtův žák Gustave d'Eichthal během svých studií u Hegela napsal v dopisu svému učiteli, že "*Hegel je obhájcem vládních systémů, což znamená, že je nepřitelem liberálů*". Z citované věty, jež je pouhým názorem, však není možné vyvodit její pravdivou platnost. V Hegelově systému je sice stát jako konstruovaný řád postaven na ontologicky vyšší stupeň nežli řád spontánní, nicméně Hegelovy popisy spontánního řádu jsou velkým příspěvkem k jeho filosofické obhajobě. Je však třeba připustit, že se Hegel nechce smířit s tím, že by původ spontánního řádu nebyl racionální, a tvrdí tak (volně interpretováno), že je "*dílem nadindividuálního "objektivního" rozumu či ducha, který tímto způsobem - přes sebe-odcizující sebe-objektivaci do podoby "sebe-nevědomého" spontánního řádu - dochází ke svému plnému sebeuvědomění v aktu politické autonomie, jejímž ztělesněním je "viditelná ruka" státu*".

V této interpretaci již Hegel nevystupuje natolik antiliberálně a některé jeho ideje jsou dokonce použitelné k obhajobě liberalismu, nicméně sám fakt, že samotný Hegel spatřuje ve státním dirigismu vyšší hodnotu než jakou je spontánní řád volného trhu, jak byly jeho ideje (s výjimkou některých pečlivých čtenářů) také pochopeny, mluví spíše pro negativní vliv těchto myšlenek na formování společenského vývoje, na což poukazoval Hayek.

Dle obou myslitelů (Comta i Hegela) dochází v dějinách k růstu vědomého řízení, jímž si člověk podřizuje svůj vlastní osud. Dějiny tak směřují k předurčenému cíli a lze je interpretovat teleologicky, jako posloupnost dosažených účelů. Dle Comta jsou jedinci pouhými "nástroji", u Hegela "*provozními řediteli světového ducha*", který absolutní rozum používá pro své vlastní cíle. U obou je také přítomný mravní relativismus, přesvědčení, že mravní zákony jsou dobově podmíněné, tudíž žádná mravní pravidla netranscendují náš individuální rozum. Jejich racionalismus pak Hayek nazývá *intelektualismem*, tj. racionalismem, který neuspěl ve své úloze rozpoznat meze, kam až může individuální vědomý rozum dospět. Filosofické spojení obou orientací pak spatřuje ve směsici hegelianismu a pozitivismu rozvíjené Fouerbachem v Německu ve 40. letech 19. století.

Hayek v úplném závěru *Kontrarevoluce vědy* vyslovuje hypotézu, že společnost resp. její vývoj je ovlivněn myšlenkami předchozího století. Uvádí tak, že "*zatímco ideje Huma, Voltaira, Adama Smitha a Kanta daly vznik liberalismu devatenáctého století, z idejí Hegela a Comta, Feuerbacha a Marxe vznikl totalitarismus dvacátého století*". Zatímco první část tohoto tvrzení (vliv liberálních idejí 18. století) je nepochybně správná, u druhé je zařazení Hegela mezi Comta a Marxe více než sporné, a to z důvodu již zmíněného implicitního obsahu teleologické interpretace spontánního řádu v jeho díle, za který by mohl být zařazen spíše do první, liberální skupiny se Smithem a Kantem. Máme-li však brát tuto Hayekovu tezi jako empiricky doloženou (s právě uvedenou výhradou v případě Hegela), můžeme závěrem vyjádřit naději, že příští století bude již v odrazu současných myšlenek takových liberálně orientovaných filosofů a vědců, jakým je právě Fridrich August von Hayek.

LITERATURA:

Doering, Detmar, red.: *Liberalismus v kostce*, Liberální institut, Praha, 1994

Hayek, F.A.: *Cesta do otroctví*, Academia, 1990

Hayek, F.A.: *Kontrarevoluce vědy*, Liberální institut, Praha, 1995

Hayek, F.A.: *Právo, zákonodárství a svoboda*, Academia, 1991

Hayek, F.A.: *Economic Freedom and Representative Government*, 1973, sylabus ke kursu DET451, VŠE, Praha

Holman, Robert : *Vývoj ekonomického myšlení*, Liberální institut, Praha, 1994

Pavlík Ján : *Filosofie, ekonomie a konec postmodernismu*, in: *Filosofie, ekonomie, věda*; Acta Oeconomica Pragensia, VŠE, Praha, 1998

Pavlík Ján : *Liberalismus a filosofie*, E-logos, VŠE, 1997

Shand, A.H.: *The Capitalist Alternative*, Kapitola 15.: *Svoboda a trh*, sylabus ke kursu DET451, VŠE, Praha